ग्रामेण गाम्येण भोग्यद्रव्येण आयुर्नयति क्षपयतीति। ग्रामान् भोग्यवस्तूनि नयति आत्मानं प्रापयतीति वा।) भोगिकः। इति हेमचन्द्रः॥

ग्रामणीः, स्त्री, (ग्रामेण जनसमूहेनेत्यर्थः नीयते गृह्यते यद्वा ग्रामेण ग्राम्यधर्म्मेण केवलं मैथुनादिना नयति कालं यापयतीति। नी+क्विप्।) वेश्या। ग्रामेया। नीलिका। इति हेमचन्द्रः॥

ग्रामतक्षः, पुं, (ग्रामस्थः ग्रामपरतन्त्रो वा तक्षा। "ग्रामकैटाभ्यां च तक्ष्णः।" ५।४।९५। इति टच्।) ग्रामाधीनः काष्ठतट्। ग्रामायत्तस्तक्षा। इत्यमरः। २।१०।९॥ गेँये छुतार इति भाषा॥

ग्रामता, स्त्री, (ग्रामाणां समूहः। "ग्रामजनबन्धुभ्यस्तल्।" ४।२।४३। इति तल्।) ग्रामसमूहः। इत्यमरः। ३।२।४३॥ (ग्रामस्य भावः। "तस्य भावस्त्वतलौ।" ५।१।११९। इति तल्।) ग्रामत्वञ्च॥

ग्रामभृतः, पुं, (ग्रामे ग्रामस्य वा भृतः भरणीयः ग्रामावस्थितजनैरिति शेषः।) ग्रामप्रेष्यः। स तु ब्राह्मणश्चेत् पञ्चमोऽब्राह्मणः। इत्याह्निकतत्त्वम्॥ (यथाह शातातपः।

"अब्राह्मणास्तु षट् प्रोक्ता ऋषिणा तत्त्ववेदिना।
आद्यो राजभृतस्तेषां द्वितीयः क्रयविक्रयी॥
तृतीयो बहुयाज्यः स्यात् चतुर्थो ग्रामयाजकः।
पञ्चमस्तु भृतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य च॥
अनादित्यान्तु यः पूर्व्वां सादित्याञ्चैव पश्चिमाम्।
नोपासीत द्विजः सन्ध्यां स षष्ठोऽब्राह्मणः स्मृतः॥")

ग्राममद्गुरिका, स्त्री, (ग्रामस्य मत्स्यग्रामेषु वा मद्गुरिकेव। क्षुद्रमद्गुर इवेत्यर्थः।) शृङ्गीमत्स्यः। ग्रामयुद्धम्। इति मेदिनी। के।२३४॥

ग्राममुखः, पुं, (ग्रामस्य मुखमिव यो स्थितः। यद्वा, ग्रामो ग्रामवासिजनो मुखत्वेन प्रधानकारणत्वेन यस्य। ग्रामस्थजनसाध्यत्वादेवास्य तथात्वम्।) हट्टः। इति शब्दरत्नावली॥

ग्राममृगः, पुं, (ग्रामस्य मृग इव। यद्वा, ग्रामे स्थितो मृगः पशुः।) कुक्कुरः। इति शब्दरत्नावली॥

ग्रामयाजकः, पुं, (ग्रामस्य याजको यागकर्त्ता।) ग्रामस्थनानावर्णानां पुरोहितः। स तु चतुर्थोऽब्राह्मणः। यथाह, शातातपः।

"अब्राह्मणास्तु षट् प्रोक्ता ऋषिणा तत्त्ववेदिना।
आद्यो राजभृतस्तेषां द्वितीयः क्रयविक्रयी॥
तृतीयो बहुयाज्यः स्यात् चतुर्थो ग्रामयाजकः।
पञ्चमस्तु भृतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य च॥
अनादित्यान्तु यः पूर्व्वां सादित्याञ्चैव पश्चिमाम्।
नोपासीत द्विजः सन्ध्यां स षष्ठोऽब्राह्मणः स्मृतः॥"

(एतस्मै प्रदत्तं दानादिकं निष्फलं भवति। यथोक्तं महाभारते। ३।१९९।७।

"व्यर्थन्तु पतिते दानं ब्राह्मणे तस्करे तथा।
गुरौ चानृतिके पापे कृतघ्ने ग्रामयाजके॥")

ग्रामस्थः, त्रि, ग्रामवासी। ग्रामे तिष्ठति य इत्यर्थे डप्रत्ययः॥

ग्रामहासकः, पुं, (ग्रामान् ग्रामवासिनः श्वशुरालयस्थसमूहान् वा हासयतीति। हस्+णिच्+ण्वुल्।) भगिनीपतिः। इति शब्दरत्नावली॥

ग्रामाधानं, क्ली, (आधीयते उपजीविका यत्र तत्। आ+धा+ल्युट्। ततो ग्रामस्य मृगयुसमूहस्य आधानं पोषणकम्।) मृगया। इति हलायुधः॥

ग्रामान्तं, क्ली, (ग्रामस्य अन्तं समीपम्।) ग्रामसमीपम्। तत्पर्य्यायः। उपशल्यम् २। इत्यमरः। २।३।२०॥ ग्रामान्तिकम् ३। इति वोपालितः॥

ग्रामिणी, स्त्री, (ग्राम उत्पत्तिस्थानत्वेन अस्ति अस्याः। अत इनिः स्त्रियां ङीप्।) नीलीवृक्षः। इति जटाधरः॥

ग्रामी, [न्] त्रि, (ग्रामः अधिकारित्वेनास्त्यस्य। अत इनिः।) ग्रामविशिष्टः। गाँइ इति भाषा॥ यथा, ब्राह्मणकुलाचार्य्यकारिकायाम्।

"रामो गड़गड़ग्रामी निपः केशरकोणितः।
केशरकोणीति ख्यातो ग्रामी ग्रामवताम्बरः॥"

(ग्रामो ग्राम्यधर्म्मो मैथुनं अस्त्यस्येति। ग्राम्यधर्म्मविशिष्टः। यथा, भागवते। ४।२९।१४।

"आसुरी मेढ्रमर्वाग्द्वार्य्यवायो ग्रामिणां रतिः।
उपस्थो दुर्मदः प्रोक्तो निर्ऋतिर्गद उच्यते॥")

ग्रामीणः, पुं, (ग्रामे भवः। ग्राम+"ग्रामाद्यखञौ।" ४।२।९४। इति खञ्।) ग्राम्यशूकरः। इति राजनिर्घण्टः॥ कुक्कुरः। काकः। ग्रामोत्पन्ने त्रि। इति मेदिनी। णे।४६॥ (यथा, भाषापरिच्छेदे। ७९।

"ग्रामीणस्य प्रथमतः पश्यतो गवयादिकम्।
सादृश्यधीर्गवादीनां या स्यात् सा करणं मतम्॥")

ग्रामीणा, स्त्री, (ग्रामीण+स्त्रियां टाप्।) नीलीवृक्षः। इति मेदिनी॥ (अस्याः पर्य्याया यथा,

"नीली तु नीलिनी तूली कालदोला च नीलिका।
रञ्जनी श्रीफली तुच्छा ग्रामीणा मधुपर्णिका॥
क्लीतका कालकेशी च नीलपुष्पा च सा स्मृता॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥ गुणाश्चास्या नीलिनीशब्दे ज्ञातव्याः॥) पालङ्क्यशाकम्। इति राजनिर्घण्टः॥

ग्रामेयकः, त्रि, (ग्रामे भवः। ग्राम+"कत्र्यादिभ्यो ढकञ्।" ४।२।९५। इति ढकञ्।) ग्राम्यः। इति हेमचन्द्रः। ३।१६५॥

ग्रामेया, स्त्री, (ग्रामे भवा। ग्राम+ढक्।) ग्राम्यनारी। इति ग्रामणीशब्दार्थे हेमचन्द्रः॥

ग्रामेशः, त्रि, (ग्रामस्य ईशः।) ग्रामेश्वरः। ग्रामाधिपतिः। यथा, शान्तिशतके। ११।

"यं कञ्चित् पुरुषाधमं कतिपयग्रामेशमल्पार्थदं।
सेवायै मृगयामहे नरमहो मूढ़ा वराका वयम्॥"

ग्राम्यः, त्रि, (ग्रामे भवः। ग्राम+"ग्रामात् यखञौ।" ४।२।९४। इति यः।) ग्रामोत्पन्नः। तत्पर्य्यायः। ग्रामेयकः २ ग्रामीणः ३। इति हेमचन्द्रः। ३।१६५॥ (यथा, मनुः। ११।१९९।

"श्वशृगालखरैर्दष्टो ग्राम्यैः क्रव्याद्भिरेव च॥"

तथा, माघे। १२।३८।

"ग्राम्यानपश्यत् कपिशं पिपासतः॥"

मूढ़ः। प्राकृतः। यथा, तत्रैव। १४।६४।

"ग्राम्यभावमपहातुमिच्छवो
योगमार्गपतितेन चेतसा॥")

भण्डादिवचनम्। "हालिकशाकटिकप्रधानत्वात् ग्रामे भवं ग्राम्यम्।" इति भरतः॥ तत्पर्य्यायः। अश्लीलम् २। इत्यमरः। १।६।१९॥ (काव्यस्य दोषविशेषः। स च शब्दगतः अर्थगतश्च। तत्र शब्दगतो यथा, साहित्यदर्पणे। ७।३।

"दुःश्रवत्रिविधाश्लीलानुचितार्थाप्रयुक्तताः।
ग्राम्योऽप्रतीतसन्दिग्धनेयार्थनिहतार्थताः॥"

अस्य उदाहरणं यथा तत्रैव। "कटिस्ते हरते मनः। अत्र कटिशब्दो ग्राम्यः॥" अर्थगतो यथा, तत्रैव। ७।५।

"अपुष्टदुष्क्रमग्राम्यव्याहताश्लीलकष्टताः॥"

उदाहरणं यथा तत्रैव। "स्वपिहि त्वं समीपे मे स्वपिम्येवाधुना प्रिय!॥ अत्रार्थो ग्राम्यः॥")

ग्राम्यकन्दः, पुं, (ग्राम्यो ग्रामभवः कन्दः।) ग्राम्यौल्लः। वनओल इति भाषा। तत्पर्य्यायः। स्थलकन्दः २। इति रत्नमाला॥ स तु दोषलः। इति राजवल्लभः॥

ग्राम्यकर्कटी, स्त्री, (ग्राम्या ग्रामजाता कर्कटी।) कुष्माण्डः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

ग्राम्यकुङ्कुमं, क्ली, (ग्राम्यं ग्रामसम्भूतं कुङ्कुमम्।) कुसुम्भम्। इति त्रिकाण्डशेषः॥

ग्राम्यधर्म्मः, पुं, (ग्राम्यस्य इतरादेर्धर्म्मः।) मैथुनम्। इत्यमरः। २।७।५७॥ (यथा, महाभारते। ३।४८।४।

"प्रमत्तो ग्राम्यधर्म्मेषु मन्दात्मा पापनिश्चयः।
मम पुत्त्रः सुदुर्बुद्धिः पृथिवीं घातयिष्यति॥")

ग्राम्यपशुः, पुं, (ग्राम्यो ग्रामजातः पशुः।) ग्रामजातजन्तुः। (यथा, भागवते। ६।१५।१६।

"तस्माद् युवां ग्राम्यपशोर्मम मूढ़धियः प्रभू।
अन्धं तमसि मग्नस्य ज्ञानदीप उदीर्य्यताम्॥")

स तु सप्तविधो यथा। गौः १ अजः २ मेषः ३ मनुष्यः ४ अश्वः ५ अश्वतरः ६ गर्द्दभः ७। इति तिथ्यादितत्त्वम्॥ (यथाह पैठीनसिः। "ग्राम्यारण्याश्चतुर्द्दश। गौरविरजोऽश्वोऽश्वतरो गर्द्दभो मनुष्यश्चेति ग्राम्याः पशवः। महिषवानरऋक्षसरीसृपरुरुपुष्यमृगाश्चेति सप्तारण्याः॥" सुश्रुतमते उष्ट्रादयोऽपि ग्राम्याः। यदुक्तं तत्रैव सूत्रस्थाने ४६ अध्याये।

"अश्वाश्वतरगोखरोष्ट्रवस्तोरभ्रमेदःपुच्छकप्रभृतयो ग्राम्याः॥")

ग्राम्यमद्गुरिका, स्त्री, (ग्राम्या ग्रामोद्भवा मद्गुरिका) शृङ्गीमत्स्यः। इति हारावली॥

ग्राम्यमृगः, पुं, (ग्राम्यो ग्रामभवो मृगो हरिणइव। मृगःपशुर्वा इत्येके।) कुक्कुरः। इति जटाधरः॥

ग्राम्यराशिः, पुं, (ग्राम्यो राशिः।) मिथुनम्। कन्या। तुला। वृश्चिकः। धनुः। कुम्भः। रात्रौ मेषः वृषश्च। इति ज्योतिषम्॥